

АКСІОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ І КОГНІТИВНИЙ КОМПОНЕНТ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

AXIOLOGICAL COMPETENCE AND COGNITIVE COMPONENT OF RESILIENCE OF POLICE EMPLOYEES

Стаття присвячена вивченню аксіологічної компетентності у взаємозв'язку з аксіологічним компонентом резильєнтності працівників поліції. Аксіологічну компетентність визначено в межах авторської концепції, де її визначено як здатність розуміти, цінувати й оцінювати цінності, вибрати дії та приймати рішення, які відповідають цінностям, впливати на власні ціннісні орієнтації й поведінку на основі цих цінностей. Обґрунтовано, що когнітивний компонент резильєнтності детермінує здатність адаптуватися до стресових ситуацій через керування своїми когнітивними процесами та пов'язаний зі стабільним позитивним відчуттям ідентичності. Аксіологічну компетентність вивчено за допомогою авторського опитувальника, який дає змогу оцінювати її за 5 шкалами: ціннісна рефлексія, ціннісна самореалізація, ціннісна гармонійність, ціннісний розвиток, ціннісна толерантність, а також отримувати загальний показник. Когнітивний компонент резильєнтності вивчено за допомогою шкали базисних переконань Р. Янофф-Булман (R. Janoff-Bulman). Установлено, що всі показники аксіологічної компетентності працівників поліції тісно пов'язані з базисними переконаннями щодо прихильності світу, позитивної природи людей, цінності власного «Я», здатності до самоконтролю щодо подій життя, власної вдачі й везіння. Показано, що окремі показники аксіологічної компетентності пов'язані з переконанням про справедливість світу.

Ключові слова: *резильєнтність, цінності, ціннісні орієнтації, аксіологічна компетентність, компетентність, ідентичність, працівники поліції, поліцейські, психодіагностика, самореалізація, гармонійність, толе-*

рантність, переконання, когнітивний компонент, самоконтроль, справедливість.

The article is devoted to the study of axiological competence in relation to the cognitive component of resilience of police officers. Axiological competence is defined within the author's concept, where it is defined as the ability to understand, appreciate and evaluate values, to choose actions and make decisions that correspond to values, to influence one's own value orientations and behavior based on these values. It is substantiated that the cognitive component of resilience determines the ability to adapt to stressful situations through managing one's cognitive processes and is associated with a stable positive sense of identity. Axiological competence was studied using the author's questionnaire, which allows to evaluate it on 5 scales: value reflection, value self-realization, value harmony, value development, value tolerance, and a general indicator. The cognitive component of resilience was studied using R. Janoff-Bulman's Scale of Basic Beliefs (World assumptions scale). It was established that all indicators of axiological competence of police officers are closely related to basic beliefs about the affection of the world, the positive nature of people, the value of one's own "I", the ability to self-control over life events, one's own character and luck. It is shown that certain indicators of axiological competence are related to the belief in the justice of the world.

Key words: *resilience, values, value orientations, axiological competence, competence, identity, police officers, employees of the police, psychodiagnosis, self-realization, harmony, tolerance, beliefs, cognitive component, self-control, justice.*

УДК 159.923

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.58.36>

Большакова А.М.

д.психол.н., професорка,
завідувачка кафедри психології,
педагогіки та філології
Харківська державна академія культури

Дубінін Д.О.

аспірант кафедри соціології
та психології
Харківський національний університет
внутрішніх справ

Вступ та обґрунтування актуальності дослідження. В умовах тривалої психотравмуючої ситуації, що спричиняє важкий дистрес майже в кожній людині та призводить до виникнення низки негативних впливів на психічне та фізичне здоров'я людини, стан суспільства загалом, ще більш загострюється актуальність проблеми вивчення умов, механізмів і детермінант розвитку здатності людини протистояти дії психотравмуючих факторів і швидко відновлюватися після переживання катастрофічних подій. Аналіз психологічних досліджень, спрямованих на вивчення опірності людини щодо психотравмуючих ситуацій, дає змогу дійти висновку, що найбільш реле-

вантною методологічною основою наукових розвідок у напрямі вивчення особистісних ресурсів подолання складних життєвих ситуацій є концепція резильєнтності.

Сьогодні проведено досить значну кількість досліджень, під час яких виявлено, що резильєнтність як системна особистісна якість, що зумовлює здатність особистості протистояти впливу важких стресових ситуацій та ефективно адаптуватися до складних життєвих обставин, хоча й не гарантує запобігання психічним проблемам унаслідок переживання важкого дистресу, але підвищує здатність ефективно діяти в складних ситуаціях, знижує уразливість, прискорює поновлення після

переживання травматичного стресу [2; 6–8; 10; 12]. Водночас питання вивчення феномена резильєнтності не є повністю вивченим у сучасній психології. Зокрема, актуальною залишається проблема дослідження феноменології, структури та детермінант розвитку резильєнтності працівників Національної поліції України. У цій галузі найбільш перспективними вважаються наукові розвідки, присвячені вивченню ціннісно-смыслових регуляторів діяльності.

Аналіз теоретико-методологічних підходів сучасної психології дав змогу дійти висновку, що найбільш релевантним для дослідження ціннісних механізмів формування, розвитку й актуалізації резильєнтності працівників поліції є компетентнісний підхід, основним поняттям якого є компетентність як системний, багатокомпонентний феномен, що забезпечує успішність вирішення завдання та проблемних ситуацій, детермінує актуалізацію здатностей і здібностей особистості в різних видах діяльності, визначає «запуск» стану психічної та психофізіологічної готовності до дій, перетворює потенційні можливості людини в конкретні актуальні досягнення [5]. Відповідно до положень компетентнісного підходу [5], системну особистісну якість, що є ціннісним механізмом регуляції діяльності, а звідти, гіпотетично, фактором резильєнтності, названо аксіологічною компетентністю. Сутність аксіологічної компетентності визначено як «здатність розуміти, цінувати й оцінювати цінності, вибирати дії та приймати рішення, які відповідають цінностям, впливати на власні ціннісні орієнтації й поведінку на основі цих цінностей» [3, с. 181]. На основі власної авторської моделі аксіологічної компетентності в попередніх дослідженнях створено відповідний опитувальник [1], який дає змогу оцінити її загальний показник і такі компоненти:

- ціннісна рефлексія – високі оцінки за цією шкалою вказують на компетентність в усвідомленні й аналізі цінностей і здатність до критичного мислення в ціннісній сфері;
- ціннісна самореалізація – високі оцінки за цією шкалою відповідають високому рівню компетентності у вираженні цінностей і їх реалізації в практичній діяльності в різних сферах життя;
- ціннісна гармонійність – високі оцінки свідчать про розвинуту здатність до розв'язання внутрішньоособистісних конфліктів у ціннісній сфері;
- ціннісний розвиток – високі оцінки за цією шкалою визначають компетентність у плануванні й реалізації стратегій і дій щодо розвитку ціннісної сфери, ціннісну гнучкість;
- ціннісна толерантність – високі оцінки за цією шкалою вказують на конфліктологічну компетентність щодо міжособистісних кон-

фліктів щодо предмета цінностей, на толерантність та емпатійність щодо ціннісних розбіжностей у взаємодії з іншими людьми;

– загальна оцінка аксіологічної компетентності як здатності розуміти, цінувати й оцінювати цінності, вибирати дії та приймати рішення, які відповідають цінностям, впливати на власні ціннісні орієнтації й поведінку на основі цих цінностей.

Удослідженнях із використанням опитувальника аксіологічної компетентності доведено, що вона є психологічним корелятом резильєнтності працівників Національної поліції України. Зокрема, встановлено тісний взаємозв'язок між усіма складниками аксіологічної компетентності й оцінками поліцейських за шкалою резильєнтності CD-RISC-10, яка є українськомовною адаптацією (О. Односталко, З Кіреєва, Б. Бірон [4]) шкали CD-RISC-10 Дж. Скалі (J. Scali) [11], що дає змогу отримати експрес-оцінку стійкості людини у важких життєвих ситуаціях, її здатність витримувати напруження, адаптуватися, приходити в норму після стресових подій, трагедій або травм. Також за допомогою адаптованої українськомовної версії опитувальника резильєнтності (Е. Грішин), яка створена на основі шкали резильєнтності CD-RISC-25 К.М. Коннора (K.M. Connor [8]) і шкали резильєнтності CD-RISC-25 Л. Ван дер Волта (L. van der Walt [12]), показано наявність тісного прямого взаємозв'язку між рівнем розвитку аксіологічної компетентності працівників Національної поліції й такими конкретними вимірами резильєнтності, як орієнтація на виклики й досягнення цілей, самоконтроль і здатність долати труднощі, самодетермінація та осмисленість життя, стресостійкість, конструктивні копінги, соціальна контактність, оптимальна регуляція, відкритість життєвому досвіду. Отримані дані дали змогу підтвердити нашу гіпотезу, що аксіологічна компетентність є психологічним корелятом резильєнтності загалом. При цьому результати аналізу змісту використаних методик діагностики резильєнтності дають можливість дійти висновку про відсутність у їх структурі шкал або навіть окремих пунктів, які б допомагали дослідити когнітивний компонент резильєнтності, який уважимо обов'язковим через низку міркувань:

– розвинутий когнітивний компонент резильєнтності детермінує здатність особистості адаптуватися до стресових ситуацій через керування своїми когнітивними процесами (сприйняттям, осмисленням, оцінкою, прогнозуванням ситуацій і самого себе), що дає змогу обирати більш досконалі адаптаційні стратегії для подолання стресових подій і зменшення їх емоційного навантаження;

– когнітивний компонент резильєнтності пов'язаний із більш гнучкими та функціональними підходами до розуміння себе, що сприяє

розвитку стійкого, позитивного, глибокого та стабільного відчуття ідентичності, допомагає долати конфлікти в ідентичності, що можуть виникнути під впливом життєвих викликів;

– вивчення когнітивних аспектів резильєнтності дає змогу розробляти ефективні програми психокорекції та психотерапії, спрямовані на підвищення стійкості до стресу в парадигмі когнітивно-поведінкової терапії, яка сьогодні є психотерапевтичним напрямом із доведеною ефективністю щодо розладів, спричинених дією травматичних стресорів.

Отже, вивчення когнітивного компонента резильєнтності є ключовим для розуміння й підтримання психологічного здоров'я, успішності в різних аспектах життя, що й зумовило актуальність емпіричного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою роботи є вивчення взаємозв'язку аксіологічної компетентності й когнітивного компонента працівників Національної поліції України. Вибірка емпіричного дослідження представлена 127 працівниками Національної поліції України віком від 20 до 44 років.

Для діагностики аксіологічної компетентності використано згаданий вище авторський опитувальник аксіологічної компетентності [1].

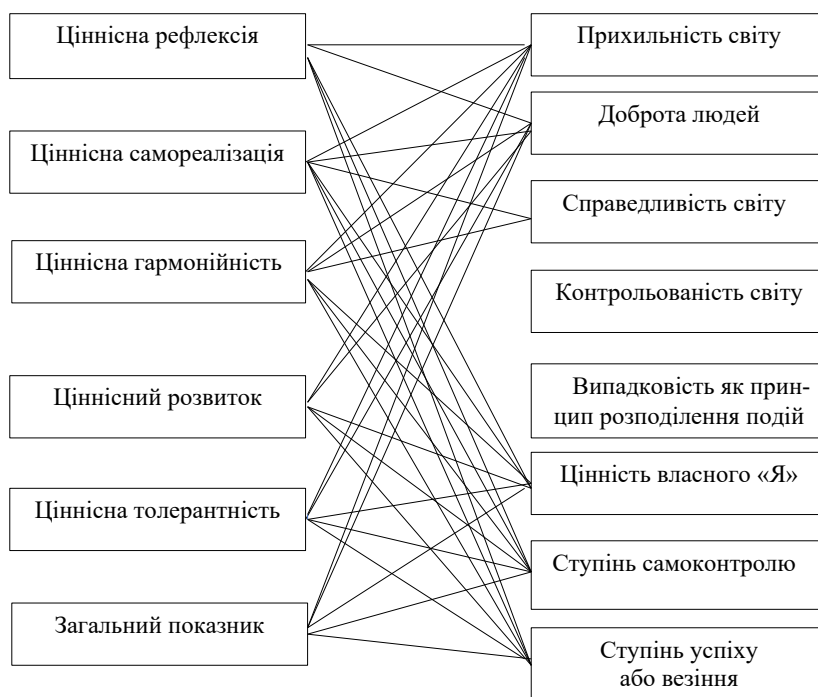
Для діагностики когнітивного компонента резильєнтності використано шкалу базисних переконань – адаптований варіант опитувальника WAS (World assumptions scale) Р. Янофф-Бульман (R. Janoff-Bulman), який дає змогу оцінити базисні переконання особистості щодо світу й самого себе за вісьмома категоріями: прихильність світу, доброта людей, справедливість світу, контрольованість світу, випадковість як принцип розподілення подій, що відбуваються, цінність власного «Я», ступінь самоконтролю й контролю над подіями, що відбуваються, ступінь успіху або везіння [9].

Кореляційний аналіз виявив наявність статистично значущого прямого зв'язку між усіма показниками аксіологічної компетентності й базовими переконаннями поліцейських щодо прихильності цього світу (отримано значущі коефіцієнти кореляції r_{xy} від 0,315 до 0,374). Отримані статистичні дані дають можливість дійти висновку, що навіть за часів тривалої психотравмуючої ситуації війни аксіологічна компетентність як здатність до усвідомлення й аналізу цінностей, ціннісної самореалізації, вирішення внутрішньоособистісних конфліктів у ціннісній сфері, розвитку ціннісної сфери, толерування ціннісних відмінностей з іншими людьми пов'язана зі схильністю до більш ресурсного бачення світу. Аксіологічно компетентні поліцейські більшою мірою здатні вірити, що у світі відбувається значна кількість гарних подій, що у світі є багато добра, яке частіше сильніше за зло, що світ загалом заслуговує на захоплення.

Статистично значущі взаємозв'язки отримано для оцінювання досліджуваних поліцейських за всіма показниками опитувальника аксіологічної компетентності та їх оцінками за шкалою «доброта людей» опитувальника базисних переконань Р. Янофф-Бульман (рис. 1). Установлено коефіцієнти кореляції r_{xy} від 0,275 до 0,345. Таким чином, аксіологічна компетентність виявилася психологічним корелятом здатності поліцейських не побоюватися зради з боку навколишніх, уміння довіряти близьким людям, зберігати віру в позитивну природу людства, установки на побудову довірливих відкритих стосунків із людьми.

У результаті статистичної обробки даних (рис. 1) установлено статистично значущі взаємозв'язки лише з окремими складниками аксіологічної компетентності (ціннісна самореалізація та ціннісна гармонійність) і базисним переконанням поліцейських у справедливості світу. За результатами досліджень Р. Янофф-Бульман [9], ця категорія переконань, з одного боку, є детермінантною оптимістичного світосприйняття й позитивного емоційного переживання стосунків зі світом (віри в те, що хороші люди отримують винагороду, переконання, що кожна людина отримує те, на що заслуговує, тощо). Утім за ситуації складних потрясінь (складних криз, психотравм тощо) ця віра дуже часто зазнає ефекту «руйнації ілюзій» і перетворюється на прямо протилежне переконання в тотальній несправедливості, що пов'язано з важкими негативними емоційними переживаннями. Отже, отримані в дослідженні результати дають змогу стверджувати, що аксіологічно компетентні поліцейські навіть за умови тривалої психотравмуючої ситуації війни виявилися здатними уникнути маятникового ефекту руйнації ілюзій і зберегти помірно виражену здатність уникнути страждань від несправедливості світу.

За результатами кореляційного аналізу (рис. 1) не виявлено статистично значущого взаємозв'язку між аксіологічною компетентністю й вірою працівників поліції в контрольованість світу (переконанням, що негаразди є виключно наслідками помилкових дій, віри, що застосування заходів перестороги може запобігти нещастю, прагненням за рахунок передбачуваних дій запобігати можливим неприємностям). Отже, зв'язок між аксіологічною компетентністю й вірою в контрольованість світу може гіпотезуватися як нелінійний або такий, що опосередкований іншими індивідуальними особливостями та життєвим досвідом людини. Так, особистість із високим рівнем аксіологічної компетентності (сформованістю ціннісного механізму саморегуляції) може бути схильною вірити в контрольованість світу через відчуття наявності достатньої кількості ресурсів і механізмів впливу на події

Рис. 1. Кореляційні плеяди показників аксіологічної компетентності й базисних переконань особистості за Р. Янофф-Бульман

свого життя. З іншого боку, особистість із низьким рівнем аксіологічної компетентності (з відсутністю контакту зі своїми цінностями, з неясними, розмитими цінностями та нерозвинутими смислами) може демонструвати високий рівень віри і контрольованість світу як захисного механізму, який дає змогу вберегтися від почуття безпорадності й безпомічності в ситуаціях невизначеності.

Статистично значущого взаємозв'язку не встановлено між показниками аксіологічної компетентності й базисним переконанням поліцейських у випадковості як принципі розподілення подій життя (рис. 1), яке виявляється в прийнятті того, що значна кількість подій життя багато в чому визначається випадком, що в житті є значна міра невизначеності й непередбачуваності. Уважаємо, що зазначену відсутність лінійного взаємозв'язку також можна пояснити за рахунок опосередкування іншими індивідуальними особливостями й життєвим досвідом. Гіпотезуємо, що поліцейські з високим рівнем аксіологічної компетентності можуть мати переконання у випадковості як принципі розподілення подій через високий рівень здатності до прийняття невизначеності (відкритості до непередбачуваності) і здатності розуміти, що події не завжди розгортаються відповідно до системи очікувань, і це є нормальною складністю життя. Аксіологічна компетентність при цьому може надавати відчуття збереженості ціннісно-смыслових основ, які є опорою для прийняття рішень за умов неконтрольованості й непередбачуваності

обставин. Вони можуть розуміти, що навколишній світ не завжди може бути розгорнутим за схемою їхніх цінностей і смислів, і приймають це як нормальну складність життя. Поліцейські з низьким рівнем аксіологічної компетентності можуть вірити у випадковість подій життя через відсутність чітко сформованих цінностей і смислів, яка призводить до відчуття непередбачуваності, невизначеності й неструктурованості життя. Переконання у випадковості життя може також бути формою психологічного захисту для осіб із низьким рівнем аксіологічної компетентності через прагнення зменшити відчуття власної некомпетентності у вирішенні життєвих проблем за рахунок ствердження випадковості подій життя й екстерналізації локусу контролю.

Статистично значущі прямі взаємозв'язки (при r_{xy} від 0,354 до 0,481) виявлено між усіма показниками аксіологічної компетентності поліцейських і шкалою «цінність власного «Я» опитувальника базисних переконань (рис. 1). Тобто високий загальний рівень аксіологічної компетентності й окремих її складників пов'язаний у працівників Національної поліції з високою оцінкою власної самоцінності (сприйняттям себе як хорошої людини, задоволенням власними людськими якостями, властивостями характеру та результатами поведінки). Прямий взаємозв'язок між аксіологічною компетентністю й базисним переконанням у цінності власного «я» може бути пояснений через глибоке розуміння власних цінностей, відчуття власної цінності й гармонії з ними, а також стабільність і самореалізацію в особистому житті.

За результатами кореляційного аналізу (рис. 1) встановлено статистично значущі прямі взаємозв'язки між аксіологічною компетентністю й оцінками за шкалою «ступінь самоконтролю» опитувальника базисних переконань (при r_{xy} від 0,234 до 0,425). Виходячи із цих результатів, можемо констатувати, що досліджуваних із високим рівнем аксіологічної компетентності можна охарактеризувати як таких, що прагнуть за рахунок своїх цілеспрямованих дій збільшити вірогідність досягнення успіху у важливих справах, підвищити рівень захищеності від неприємностей, обрати максимально ефективну стратегію поведінки. Отже, поліцейські з розвинутою системою цінностей і більшим усвідомленням особистих цінностей і смислів вважають, що вибір оптимальних стратегій поведінки, спрямованих на досягнення позитивних результатів, відповідає їхнім цілям і цінностям, вони вірять, що прийняття відповідальності за свої вчинки та використання оптимальних стратегій сприятиме досягненню бажаних результатів у житті.

Кореляційний аналіз дав змогу встановити прямий статистично значущий взаємозв'язок (рис. 1) аксіологічної компетентності й базисних переконань поліцейських щодо ступеня успіху та везіння (сприйняття себе як «везучої» людини, до якої «благоволиять» життя) при r_{xy} від 0,242 до 0,454. Отже, працівники поліції з розвинутою системою цінностей є більш схильними до оптимізму й позитивного ставлення до життя, сприйняття світу як сприятливого, переконання у власній щасливій долі. Отримані результати також можна пояснити за рахунок того, що люди з високим рівнем аксіологічної компетентності можуть відчувати себе активними учасниками свого життя, здатними впливати на події й результати, уважати, що цілеспрямовані дії та рішення сприяють успішності й результативності. Люди з високим рівнем аксіологічної компетентності можуть бути більш уважними до подій свого життя, унаслідок чого є здатними помічати позитивні аспекти свого досвіду та приписувати їх власним діям чи характеру. Також особи з розвинутою системою цінностей, які відчують себе такими, що постійно розвиваються й удосконалюються, можуть уважати, що успіх і щастя є результатом працездатності й зусиль.

Висновки з проведеного дослідження.

Аксіологічна компетентність працівника поліції являє собою здатність розуміти, цінувати й оцінювати цінності, вибирати дії та приймати рішення, які відповідають цінностям, впливати на власні ціннісні орієнтації й поведінку на основі цих цінностей.

Таким чином, результати кореляційного дослідження показників опитувальника аксіологічної компетентності та шкали базисних переконань дають змогу стверджувати, що для

поліцейських із більш високим рівнем розвитку здатності до керування ціннісними механізмами регуляції діяльності притаманний позитивний світогляд, який загалом пов'язаний із більш позитивними переконаннями щодо прихильності навколишнього світу, інших людей, цінності власного «Я», здатності до самоконтролю та впливу на події життя.

Перспективи подальших наукових пошуків полягають у вивченні аксіологічної компетентності як фактора, що відіграє детермінуючу роль у формуванні й розвитку резильєнтності працівників Національної поліції України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Большакова А.М., Дубінін Д.О. Аксіологічна компетентність як психологічний корелят резильєнтності працівників поліції. *Габітус. Науковий журнал / Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій*. 2024. № 57.
2. Грішин Е.О. Резильєнтність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Серія «Психологія»*. Вип. 64. 2021. С. 62–81.
3. Дубінін Д.О. Аксіологічна компетентність у структурі резильєнтності працівників поліції: концептуалізація поняття. *Габітус: Науковий журнал / Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій*. 2023. Вип. 53. С. 178–183.
4. Односталко О.С., Кіреєва З.О., Бірон Б.В. Психометричний аналіз адаптованої версії Шкали резильєнтності (cd-risc-10). *Габітус. Науковий журнал / Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій*. 2020. № 13. С. 110–117.
5. Савченко О.В. Рефлексивна компетентність: методи та процедури діагностики : монографія. Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2016. 286 с.
6. Bolton K. The development and validation of the resilience protective factors inventory: a confirmatory factor analysis. University of Texas at Arlington, 2013. 118 p.
7. Bonnano G.A. Loss, trauma, and human resilience: have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American psychologist*. 2004. № 59. P. 21.
8. Connor K.M., Davidson J.R. Development of a new resilience scale: the Connor-Davidson Resilience Scale. *Depression and Anxiety*. 2003. № 18. P. 76–82.
9. Janoff-Bulman R. Assumptive worlds and the stress of traumatic events : Application of schema construct. *Social Cognition*. 1989. Vol. 7. P. 113–136.
10. Neman R. APA's resilience initiative. *Professional psychology: research and practice*. 2005. № 36. P. 227.
11. Scali J., Gandubert C., Ritchie K., Soulier M., Ancelin M-L. Measuring Resilience in Adult Women Using the 10-Items Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). Role of Trauma Exposure and Anxiety Disorders. *PLoS ONE* 7(6): e39879. Epub 2012 Jun 29.
12. Walt van der L., Suliman S., Martin L., Lammers K., Seedat S. Resilience and post-traumatic stress disorder in the acute aftermath of rape: a comparative analysis of adolescents versus adults. *Journal of Child & Adolescent Mental Health*. 2014. 26(3). P. 239–249.